

ИНСТИТУТ ЗА СОЦИАЛНИ И СИНДИКАЛНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
КЪМ КНСБ

СОЦИАЛНА
ЕВРОПА

Брой 2

юли, 2007

София

СЪДЪРЖАНИЕ НА БРОЯ

ЕВРОПЕЙСКАТА КОНСТИТУЦИЯ	стр. 3
1. Криза на Европа	стр. 3
2. Конституцията	стр. 6
3. Отрицателният вот	стр. 11
4. Дискусии за Европа	стр. 15
5. Заключение	стр. 25

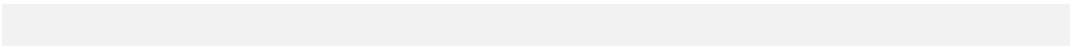

Изготвил броя:

Даринка Кирчева

Отговорен редактор:

Надежда Даскалова

ЕВРОПЕЙСКАТА КОНСТИТУЦИЯ

След решението на Европейския съвет в Лаакен (декември 2001 г.) в продължение на четири години в Европа се води дебат за новата Европейска конституция, две от които в Конвента, създаден за изработване на конституционния договор с нови норми за управлението на една разширена Европа с 25, а по-нататък с 27 и повече страни-членки. Документът беше приет от всички правителства и получи подкрепата на всички лидери. След това беше напълно отхвърлен от проведените референдуми в две от страните-основателки – Франция (с около 55% гласували против) и Холандия (63%). Процесът на по-нататъшна ратификация от националните парламенти или чрез всенародно допитване беше замразен. Едва наскоро, при германското председателство на ЕС, приемането на Европейската конституция отново влезе в дневния ред и предизвика сериозни спорове и разногласия на неотдавнашната инфарктна среща в Брюксел.

През 2005 г., когато се проведеха референдумите във Франция и Холандия, приоритетната цел на България беше приемането на страната за пълноправен член на ЕС и вниманието основно беше насочено към затварянето на преговорните глави. Затова дебатите около европейската Конституция останаха донякъде встрани от публичното пространство и повечето български граждани добиха само бегла представа за критиките и основанията за отхвърляне на документа. Тези въпроси не са загубили своята актуалност, както показва неотдавнашната среща в Брюксел, но сега вече пряко засягат България като страна-членка. Целта на настоящия кратък обзор е да изложи някои от публикуваните множество оценки, анализи, интерпретации на отрицателния вот и критики към Конституцията и ЕС, които не са изгубили своята значимост и отразяват мненията, настроенията и притесненията на европейците от по-старите страни-членки.

1. Криза на Европа

По думите на един от бащите-основатели, Роберт Шуман, бъдещият облик на Европа няма да се определя толкова от различните проекти за развитието ѝ, колкото от многобройните ѝ неизбежни кризи. Няма съмнение, че френският и холандският референдум, които отхвърлиха Европейския конституционен договор, предизвикаха една от най-сериозните, ако не и най-тежката

криза в петдесетгодишната история на Европейския съюз. Имало е обаче и други драматични моменти в процеса на интеграция – гласуването на френския парламент срещу ратификацията на Европейската отбранителна общност през 1954 г., “празният стол” на Франция в Съвета на ЕС от юли до октомври 1965 г., отрицателният вот на Дания за договора от Маастрихт през юни 1992 г., отрицателният вот на Ирландия за договора от Ница през юни 2001 г. Във всички изброени случаи Европа е успявала да избегне разрива или срива, да поправи щетите, да намери умни решения и да създаде нови подходи.

Отхвърлянето на конституцията не отменя една съществуваща реалност – пълната икономическа взаимозависимост на държавите-членки, наличието на единна валута, нарастващата културна идентичност, обективната необходимост на правителствата да съгласуват своите политики, мъчителната неспособност на малките национални държави да се справят сами с глобализираната икономическа и политическа конкуренция в световен мащаб.

Отхвърлянето на конституцията отразява обаче едно дълбоко неудовлетворение, което не е само френско и холандско, а е налице и в други страни от Европа. То се дължи на широко разпространеното чувство, че европейската система, толкова успешна преди, е престанала да работи в полза на европейските граждани. В основата му лежи едно двойствено усещане – първо, че сегашните политически системи не са успели да отговорят на предизвикателствата на глобалната икономика и на очакванията за растеж, и за това отчасти е виновен и Европейският съюз. Този протест бе изразен и на последните избори за Европейски парламент (2004 г.), на които всички управляващи партии (освен току-що дошлите на власт в Испания и Гърция) бяха наказани. Второ, усещането, че една отделна страна, оплетена в мрежите на Брюксел, губи възможността за самостоятелен избор и за защита от заплахите на глобализацията.

И двете чувства са донякъде основателни. Европейският съюз положи много усилия и очерта многообещаващи перспективи по въпроса за разширяването, но не свърши особено полезна работа за изработване на стратегия спрямо новите предизвикателства. А когато е полагал такива усилия, както в Лисабон, те са били зле и недостатъчно огласявани, а Комисията е била по-скоро спирачка, а не движеща сила. Това чувство се подхранва от констатацията, че единствената страна с реален растеж е Великобритания, най-неевропейската от всички. Другото чувство, с националистическа окраска, е силно изразено във Франция, но присъства повече или по-

малко и другаде, в зависимост от културата и историята на всеки народ. Вярно е, че една страна със силна национална идентичност толкова по-добре отстоява собствените си интереси, колкото по-малко са обвързващите я правила.

В Европа е налице една всеобща, много дълбока криза. Тя се дължи на това, че не е определено нейното пространство, нейните граници, не се знае къде свършва. Днес се поставя въпросът за Турция, но утре ще е за Русия. Едно пространство трябва да бъде определено, за да се очертаят някакви исторически и географски контури. Това е един от аспектите на кризата.

Налице е очевидно и икономическа криза – има 25 милиона безработни, слаб икономически растеж. Остро стои въпросът с преместванията на предприятия, с интеграцията на страни с различно икономическо развитие, с нарастващата имиграция.

Несъмнено ЕС няма да се разпадне и ще продължи да произвежда най-ценното си благо – европейския мир. Както често повтаряше Хелмут Кол, да бъдеш “европеист” означава най-вече да искаш мирен европейски континент след многовековни войни, разполагащ с институции, които да гарантират сътрудничеството между европейските народи. Наистина, Европа означава мир, но той трябва да бъде и социален, мир между социалните групи. Във Франция има сблъсъци между цигани и араби. Утре може да се случи другаде.

“Политическият проект” за ЕС, който чрез еврозоната и демократичното разширяване до 25 страни да положи основите на континент, способен да бъде противовес на САЩ, бе провален от френските и холандските избиратели. Скоро след това се развихриха спорове за сумата, която от времето на Татчър се изплаща на Великобритания, и за безумните субсидии за селското стопанство, които поглъщат почти половината от бюджета на ЕС за сектор, който произвежда само 4% от европейския брутен продукт.

Очевидно европейската интеграция, започнала през 1957 г., е завършила през 1989 г. с обединението на Германия и краха на СССР, за новия етап са нужни нови основи и това е смисълът на френския и холандския отрицателен вот.

Отхвърлянето на конституцията е неблагоприятен резултат от противоречието, което изживяват всички европейци – съзнанието, че са необходими дълбоки промени, за да бъдат в крак с времето, и непопулярността на жертвите, които тези промени налагат.

Какъв е изходът? Рационалният подход е да се разбере защо от обща мечта Европа и еврото се превърнаха в кошмар за всички. Очевидно бъдещето ужасява европейците.

2. Конституцията

Представянето като Конституция на един сложен междуправителствен договор, чиято полезна цел бе да сложи ред в хаоса от натрупаните с времето европейски нормативи и да смекчи най-острите проблеми, свързани с разширяването, бе окачествено от някои анализатори като дръзко „изхвърляне”. Според тях може би един по-минималистичен подход щеше да се окаже по-успешен. Вероятно в потвърждение на тази прогноза наскоро проведената среща в Брюксел доведе до отказ от приемането на Конституция, чийто текст с леки промени ще се превърне в поредния междуправителствен договор на ЕС.

По време на кампаниите за референдума във Франция и Холандия през 2005 г. обаче конституционният проект бе подложен на множество критики от различно естество – по философията, формата и съдържанието на документа.

а) Френски и холандски критики

Първата критика е недемократичният подход. Валери Жискар Д'Естен, бившият френски президент, беше назначен за председател на Конвента, който изготви Конституцията. 105 членове на Конвента бяха назначени отгоре. Около две трети бяха или евродепутати, или национални парламентаристи, но не бяха избрани от гражданите за изработване на конституция. Имаше и членове, които уж представляват гражданското общество. Конституционен конвент обикновено е избран орган, излъчен от народа. Тази конституция не произлиза от народа, тя е дело на назначена група. Ако приемем тази недемократична конституция, ще изпаднем в напълно неподходяща ситуация за следващите 20 години. А това е много опасно за бъдещото европейско сътрудничество.

Втората критика е, че една конституция би трябвало да е разбираема и достъпна за населението. Не би следвало да е документ от 480 страници, с над 400 страници приложения и декларации. Членовете на Конвента работиха около две години и от тях се очакваше да се занимават само с баланса на властите, както обикновено се прави при изготвяне на конституция. Освен това, трябваше да придадат конституционна сила на Хартата,

декларацията за основните човешки права, която бе включена в Договора от Ница, но не бе формално закрепена извън това. След това по неизвестни причини самият Жискар Д'Естен реши да включи трета част, която представлява около три четвърти от целия документ и в която се изброява дълъг списък от много детайлизирани политики.

Първи раздел засяга разпределението на властта. Тук основното възражение е свързано с демократичността на институциите. Наистина има някои малки подобрения, като възможността Европейският парламент да се произнася по политиките на ЕС в някои области. Прозрачността в Съвета на министрите също е леко подобрена. Но повечето решения на Съвета на министрите се изготвят от комисии. Сега съществуващите почти хиляда комисии ще останат толкова непрозрачни, колкото и досега. Няма никаква яснота какво точно вършат те и това положение не се променя в конституцията.

Европейският парламент все още няма законодателна инициатива или власт да определя данъци, няма нито едно от правомощията на нормален парламент в нормална държава. Европейският парламент с годините разшири правомощията си, но все още не може да се сравни с национален парламент. На първо място, няма реални партии – има европейски парламентарни групи, които някои възприемат като партии, но те не функционират като истински партии, а са просто конгломерат от национални фракции, събрани под общ чадър. Имаше някои опити на Зелените, например, да създадат Европейска зелена партия, но те са твърде условни. В този смисъл се получава много особен вид политика, още повече, че няма правителство с партийно-политически състав. Всяка страна излъчва свой комисар и Комисията действа като своеобразно правителство, но липсва нормалната динамика между управляващи и опозиционни партии, каквато се наблюдава в представителната демокрация.

В Конституцията се предлага двойна изпълнителна власт. Едната е Комисията, единственият орган, който определя общественото благо. Освен това има и Председател на Европейския съвет, избран за период от две години и половина. Това създава условия за сблъсък между два източника на изпълнителна власт. Така се премахва ротационното шестмесечно председателство, в което страните се редуват, и това може би е добра идея, но начинът не изглежда много продуктивен.

Друга важна критика засяга милитаризацията на ЕС. Първи раздел съдържа и военни клаузи. Там много ясно е казано, че НАТО

ще бъде основният компонент в отбраната на държавите от ЕС. Документът съдържа ключови членове, според които държавите-членки на ЕС ежегодно ще повишават военната си мощ. Защитниците на Конституцията възразяват, че подобряване на боеспособността не означава увеличаване на разходите. Но остава притеснението, като се знае откъде идват тези предложения. Те са плод на работна група, в която участват някои представители на европейската военна промишленост, която естествено иска да продава продукцията си. И включването на такива текстове в Европейската конституция много ги устройва.

Втори раздел третира хартата за основните права. За много хора, особено във Франция, тя е отстъпление в сравнение с френската конституция и други конституции, писани още от 18-ти век, включително и първоначалната декларация за човешките права. Например в една от клаузите на хартата се провъзгласява правото на всеки да търси работа, но не и правото на труд. Трудът не е третиран като основно право. А правото на труд стои в основата на обезщетенията за безработица, следователно това е много сериозно отстъпление. Има и други. Споменава се просто “всеки има право на живот”, без никакви други уточнения, което за много жени е сериозен пропуск. Очевидно тази част е редактирана така, защото в редица страни, в т.ч. Португалия и Ирландия, не съществува правото на контрол над раждаемостта, на аборт и пр. Има и други отстъпления спрямо сегашните постижения. В края на хартата се посочва, че нейните разпоредби не въвеждат нови компетенции и задължения за ЕС, а решенията на съда не пораждаат законни права. С други думи, съдебните решения не могат да закрепват законни права, а само да посочват дали конституцията е спазена или не.

Трети раздел съдържа цял списък от политики във всяка област – селско стопанство, околна среда, полицейско сътрудничество, правосъдие, централната банка и пр. Документът съдържа твърде много политика. Цяла една глава е посветена на икономическите политики, които основно поставят Европа в неолиберална рамка. Такива въпроси не бива да се включват в конституция, защото ако европейските правителства впоследствие решат да направят друг политически избор, те не биха могли, това ще бъде противоконституционно. Такъв подход е много опасен и хората лесно го разбират и осъзнават. Една от най-важните критики се отнася до включването на цялата тази глава с неолиберални политики в конституцията. Авторите на документа и правителствата упорито твърдят, че проблемът изобщо не е в трети раздел, той е просто рекапитулация на текстовете, включени в предишните

договори, с такива разпоредби европейците са живели досега, с такива разпоредби ще живеят и занапред.

Но главното е, че целите на съюза го определят като икономическо пространство със свободно движение на стоки, услуги, хора и капитали, пространство на свободна, неограничавана от нищо конкуренция. В текста конкуренцията е спомената 47 пъти, думата пазар – 78 пъти, изразът социален прогрес - само един път, а безработицата изобщо не е спомената.

Има много възражения по съдържателната част на документа, но основното е, че този текст не подлежи на изменения, на ревизия. Поправките са невъзможни, защото за целта е необходимо трикратно единодушно одобрение от всички страни-членки. За внасяне на поправки в конституцията първо трябва Конвент да постигне консенсус. След това правителствените ръководители също трябва единодушно да приемат предложените поправки. Следва процес на приемане на поправките чрез парламентарно гласуване или референдум, което също трябва да бъде единодушно, иначе конституцията не може да бъде променена. Тази процедура прави практически невъзможно всякакво изменение.

Все пак основната критика е отправена към неолиберализма. След предаването на конституцията на държавните глави, техните поправки и добавки я направиха още по-неолиберална от проекта на Конвента. Такива вероятно са вижданията на днешните европейски правителства. Проблемът обаче е в това, че тази конституция много трудно може да се промени. А още френската конституция от 1793 г. гласи: “Едно поколение не бива да налага своите закони на бъдещите поколения”.

Поддръжниците на конституцията са привърженици на чистия неолиберализъм. Те искат да вкарат Европа в американски модел на развитие с незначителна социална защита и конкуренция на всеки срещу всеки. Обществените услуги ще бъдат силно занижени, свободният достъп до образование и здравеопазване ще бъде сериозно накърнен. Привържениците на конституцията предлагат американски модел на конкуренция, при който всичко се решава от пазара и има много малко място за политика. Хората ще бъдат лишени от възможността да решават много въпроси.

б) Англосаксонски критики

Европейската конституция винаги е била френски проект. Самият Конвент, изготвил документа, беше председателстван от бившия френски президент Валери Жискар Д'Естен. Текстът е

обемист, многословен и неясен. Провъзгласява всякакви нови социални права, без да уточнява кой е отговорен за прилагането им или за отпускането на необходимите фондове. Наглед съблюдава задълженията към НАТО, но фактически оставя на втори план алианса със САЩ.

Европейската конституция не върши работа. Тя само би влошила положението, но не по причините, изтъквани от французите, гласували с „Не“ на референдума. Те твърдят, че конституцията е “англосаксонски” документ, който ще наложи твърд неолиберален режим на свободен пазар. Всъщност конституцията няма нищо общо с конституционните традиции на англоезичния свят. За разлика от американската конституция, европейската не определя избора на изпълнителната власт и не фиксира конкретния обхват на властта на правителството. За разлика от английската конституционна традиция, Конституцията на ЕС не смята изпълнителната власт отговорна пред законодателната. Напротив, създава законодателен орган, който не може да кове закони, правораздавателен орган, който може да действа, дори когато не е нарушен никой закон, и изпълнителен орган, който не е избран и практически не отговаря пред никого. Обвиненията в неолиберализъм са напълно безпочвени. Европейската конституция увеличава значително правомощията на неизборната и в значителна степен независима Европейска комисия и на също така неизборния и напълно независим Европейски съд. Възможно е Комисията и Съдът да накарат страните, които не са съгласни, да отворят пазарите си за по-голяма конкуренция. Но възможно е също така да наложат тежки и скъпоструващи правила и разпоредби. (Международните застрахователни компании, например, сериозно биха се замислили дали да въртят бизнес в Европа, чиято Харта за основните права забранява дискриминацията въз основа на “генетични особености”). По същия начин Комисията и Съдът биха могли да предприемат лека дерегулация, а след това нова по-твърда регламентация. Европейската конституция отнема значителен дял от управленските решения на правителствата, избрани от европейските народи, и го поверява на бюрократичен апарат, неподлежащ на демократичен контрол. Засилването на Комисията не означава укрепване на Европа. Европа би укрепнала с по-отворен вътрешен пазар, с по-голяма дерегулация, с намаляване на субсидиите и данъците, с национални политики за насърчаване на раждаемостта и ограничаване на имиграцията, с по-високи военни разходи, с намаляване на пенсиите на хората, които още могат да работят.

3. Отрицателният вот

След 1992 г., когато беше проведен референдум във връзка с договора от Маастрихт, всъщност изобщо не е имало допитване до общественото мнение за Европа. И в страните, където се проведе референдуми, хората активно се възползваха. В кампаниите във Франция и Холандия дори се включиха представители от други страни, не получили възможност да изразят мнението си поради това, че Конституцията се гласува от техните парламенти.

Отрицателният вот предизвика много широк отзвук в ЕС и извън него и даде повод за множество интерпретации и оценки.

а) наказателен вот за елитите

В Европа приключи периодът на вземаните отгоре политически решения, лидерите не получиха доверието и подкрепата на масите. Отрицателният френски и холандски вот има една много важна страна. За пръв път в Европа се слага край на тази странна демокрация, действаща на континента, сравнима с просветения деспотизъм, където някой отгоре дава на народа да разбере, че трябва да казва само “да”. Досега изборът беше между “да” и “да”, Франция и Холандия казаха, че изборът трябва да е между “да” и “не”. Именно народът се върна към урните – негласувалите са само 30% срещу 57% при европарламентарните избора преди това.

Ситуацията може да се сравни с реакцията на войната в Ирак, когато Франция единствена се противопостави на военната интервенция. Останалите европейски правителства не последваха примера на Франция, докато народите им ясно изразиха своята позиция.

Когато в демокрацията съществува такъв разрыв между политическия елит и мнозинството от народа, съставено от най-бедните и онеправданите, младежите, наемните работници и трудовите хора, това е знак за сериозен проблем с функционирането на политическото представителство.

б) информиран вот

Отрицателният вот беше изразен от изключително информирани гласоподаватели благодарение на хиляди срещи, дебати и колективни четения, след като месеци наред изданията за Конституцията бяха бестселърите на книжния пазар.

Пренебрегвайки държавната пропаганда, подета от повечето медии, гражданите пожелаха да си съставят собствено мнение.

Левите избиратели оцениха европейската конституция като твърде либерална в икономическо отношение и твърде пестелива в социално отношение, докато крайно десните избиратели я отхвърлиха като грубо посегателство и намеса в националната държава.

в) нееднороден вот

Отрицателният вот е нееднороден, противоречив. Той обединява различни страхове, различни недоволства, слива ведно предразсъдъците на крайната десница и на крайната левица. Този вот премахва вътрешните разделения и сплотява в една обща сила. Антилиберален, антиамерикански, против емиграцията от Юг и най-вече от Изток, враждебен към космополитната Брюкселска бюрокрация, обявява война на полската конкуренция, на балтийските хищници, без да подминава бъдещите турски нашественици. Той изразява инстинктивния стремеж за затваряне зад националните граници и попарената надежда Европа да стане световна сила, ксенофобския страх от разширяването и опасението, че в този си вид ЕС не може да защити от угрозите на променящия се свят, където ще се води сурова конкуренция между много велики сили. Отрицателният вот защитава границите на бившия ЕС. Така официалният референдум за Конституцията постепенно се превърна в неофициален и ретроспективен референдум срещу разширяването от 15 на 25 страни.

г) социален вот

Във Франция градските заможни или богати слоеве гласуваха за Европейската конституция. Селската и работническата класа гласуваха против. Отрицателен вот дадоха над 80% от работниците и също толкова от безработните. Значително мнозинство от средната класа направи същия избор, най-вече служителите в публичния и частния сектор.

Притеснените от безработицата французи, които се чувстват застрашени от заличаването на границите, които се боят да не изгубят придобивките на социалното подпомагане, ако то се разпростре върху сегашните и бъдещи имигранти, гласуваха компактно против. Над две трети от традиционния ляв електорат взе същото решение.

д) вот на недоволството

Отрицателният вот във Франция изразява всеобщо недоволство, породено най-вече от недопустимо високото равнище на безработицата, която се превръща в същински упрек към Европа. Няма значение, че общият пазар, либерализацията на търговския обмен, общите политики позволиха да се създадат или запазят милиони работни места. Остава фактът, че равнището на безработицата средно е по-високо в ЕС отколкото в САЩ и че разширяването засили конкуренцията. Вярно е също, че работниците от други европейски страни биват наемани във Франция в отрасли с недостиг на работна сила, като строителство и ресторантьорство. Всеки ден някое предприятие се закрива и се премества в страни извън ЕС. Всеки ден изникват нови предприятия, но не от същата категория, като тези, които се закриват. За жертвите на тези промени действителността е ужасяваща. ЕС не може да направи кой знае какво – международната конкуренция е факт, от който никоя страна не можа да избяга, освен ако не избере застоя и бедността.

Без реални усилия за балансиране на търсенето и предлагането на трудовия пазар остава опасността от враждебни реакции към чужденците. Преди двайсет години френската десница твърдеше, че причина за безработицата са емигрантите от Магреба. Днес олицетворение на злото е полският водопроводчик. Но врагът не е само в Източна, а и в Южна Европа – Атак, една от организациите, приканващи най-енергично към отрицателен вот, представи Испания, Португалия и Гърция като страни, “непрекъснато субсидирани от ЕС, които приемат всички директиви от Брюксел от страх да не изгубят финансирането си”.

е) евроскептичен вот

Основната причина за изблика на евроскептицизъм е глобализацията. По същество се поставя въпросът за ограничаване на премахването на границите. Европейският модел вече не се смята способен да запази баланса между икономическия либерализъм и социалната солидарност. Директивите на ЕС се възприемат като безумни, проникнати от англосаксонски дух, пропити от прекален либерализъм и лишени от справедливост, годни само да обогатят богатите и да отнемат залъка на бедните. При такива условия популистката демагогия печели терен. По време на кампанията за референдума във Франция тя подхрани отрицателния вот.

ж) вот срещу глобализацията

Отрицателният вот има ключово значение – той бележи отпор на претенцията да се наложи навсякъде по света и против волята на гражданите един-единствен икономически модел, определен от догмата за глобализацията.

Още от средата на 90-те години този модел предизвика различни прояви на съпротива, като например масовото социално движение във Франция през ноември 1995 г. или в Сиатъл през 1999 г., където се зароди т.нар. “антиглобалистско движение”. За пръв път обаче в индустриално развита страна и в рамките на всенародно допитване едно общество има възможността да се произнесе официално против ултралибералната глобализация. Още от създаването си през 1958 г. и особено след Единния европейски акт от 1986 г. ЕС оказва все по-голям натиск върху всички национални решения. Договорът от Маастрихт (1992 г.), а след това Пактът за стабилност и растеж (1997 г.) отнеха на правителствата два от най-важните лостове на държавното регулиране – паричната политика и бюджетната политика. Третият лост, данъчната политика, е все по-малко самостоятелен, тъй като се вписва в общата логика на “свободната неограничена конкуренция”.

Гражданите разбраха, че предложеният им за одобрение договор “конституционализира” в европейски мащаб изострената конкуренция не само между производители на стоки и услуги, а и между социалните системи, впримчени в една низходяща спирала. Твърде оскъдните демократични “придобивки” на договора не могат да контрабалансира налагането на конкурентния модел, който обезсмисля бъдещите електорални допитвания.

Националистически ли бе този вот? Не, в преобладаващото мнозинство той беше проевропейски, но изразяваше стремежа към друга Европа. Някои изтълкуваха този вот като отслабване на Европа спрямо САЩ, които остават свръхсила без противотежест. Всъщност Конституцията би обвързала още повече ЕС (особено във военно отношение) с Вашингтон.

Отрицателният вот създаде нова ситуация, която позволява да се преразгледат ценностите и правилата на общоевропейското съжителство. Това съжителство не бива да се свежда до изходната си точка – свободното движение на капитали, стоки, услуги и хора.

4. Дискусии за Европа

Отхвърлянето на Конституцията от французи и холандци постави на дневен ред редица фундаментални въпроси и породило множество анализи и оценки за досегашното и бъдещото развитие на ЕС, за политическото обединение на Европа, за демокрацията и националния суверенитет, за европейския социален модел.

Както бе отбелязано от някои, европейците не са свикнали да водят сериозни дискусии за Европа. Никога не са ги водили. Налага се да започнат, но като захвърлят европейската реторика. Не трябва да се поставя под въпрос европейската интеграция. Следва да се обсъди начинът.

а) Двете визии за Европа

Ако отрицателният вот санкционира някакъв европейски провал, то това е опитът на Конвента, да съчетае в една конституционна уредба две противоположни визии за Европа.

От една страна, това е англосаксонската визия за Европейския съюз, възприеман като зона на свободен пазар и като регионална подсистема на Запада, чиято главна цел е поддържане на растежа на демократични политически системи и либерални икономически системи чрез сътрудничество и мирни договори, а не единно политическо образувание с наложени директиви от европейския континент. Тази англо-американска Европа, присърце и на много източноевропейски страни, очевидно не си поставя въпроси за идентичност, нито географски граници, като може да стигне до сърцевината на бившия СССР и до бреговете на Близкия Изток. Още от влизането си в ЕС Великобритания концентрира усилията си за включване на нови членове в свободния европейски пазар и за противопоставяне на политическото обединение и цялото му “излишно” законодателство. Внушителното разширение на ЕС към Източна Европа е триумф на британската визия за Европа на нациите.

От друга страна, има една типично френска визия за Европа като мощна геополитическа реалност с висока степен на социално сближаване и собствена идентичност, способна да защитава гражданите си ако не от действителността, поне от призраците на собствените им страхове, и с амбицията да действа като велика сила на международната арена, способна да се противопостави на “свръхсилата” на САЩ и да се изплъзне от американската опека. Тази Европа-нация си поставя ясни граници, може би дори по-тесни

от сегашните, и възнамерява да ги защитава с всички средства, с които разполага една демократична държава. Още Де Гол е замислял проекта за политическо обединение, чиито предпоставки се създават с търговските спогодби. Според него разширяването на Общия пазар до всички европейски страни е било несъвместимо със зараждането на мощен и авторитетен политически съюз, затова през 1961 и 1967 г. налага вето на влизането на Великобритания в Общия пазар, воден от убеждението, че Великобритания не споделя вижданията и стремежите на френския, германския и италианския народ. Това не е мечта за европейска Европа, а по-скоро за френска Европа. Нейният гръбнак е Париж-Берлин-Москва. Брюксел или Варшава трябва просто да се нагодят.

Недостатъкът на конституционния проект, отхвърлен от двата референдума, е опитът да се разтегли отеснялата черга на европейския проект чрез съвместяване на двете визии, без обаче да се удовлетвори нито едната, нито другата. Доказва го това, че британските граждани се готвеха да отхвърлят конституцията от противоположни на френските съображения. Щом този опит се провали, а той определено е най-добрият възможен компромис, изходът не е в изработване на нова конституция, съчетаваща двете философии. Следва да се отчете, че Европа твърде много се е разраснала и не може да си позволи лукса да не реши как ще действа при тези мащаби. И всяка страна ще трябва да реши кой от двата проекта иска да избере.

б) Национална и европейска демокрация

Много от критиките към Европа както от ляво, така и от дясно, изхождат от тезата, че в общество и политика с европейски измерения е възможно връщане към идилията на националната държава. Навсякъде се чуват оплаквания, че Европа е безлика бюрокрация, Европа руши демокрацията, заличава многообразието на нациите. В тази критика, макар и изложена накратко, има нещо основателно. Но тя става проблематична поради това, че изхожда от грешни предпоставки и очертава една мнима алтернатива.

Очевидно политиката на ЕС и неговият демократичен дефицит заслужават критика, но тя не бива да изхожда от принципа “без нация няма демокрация”.

Този аргумент е погрешен по редица причини и разкрива ограничеността на националната гледна точка. На първо място, неговите поддръжници не отчитат факта, че пътят на Европа към демокрация не е и не може да бъде същият като националното

понятие и държавното устройство на демокрацията, което те прилагат като критерий към ЕС. В исторически план европеизацията е различно явление и това личи от факта, че ЕС е съставен от демократични държави, но самият той не е държава в традиционния смисъл на понятието. На второ място, възниква въпросът дали развитите от модерната държава модели на демокрация могат да се приложат към ЕС или за демократичната легитимност на европейската политика трябва да се приложат други модели на демокрация – постнационални модели.

Докато националните държави в Европа се обвързват, преплитат, проникват взаимно и в обществата на бившите национални държави не е останало и кътче, свободно от европейските правила, все повече битува носталгията по суверенитета на националната държава. Но не е възможно връщане към националната държава в Европа, тъй като всички са включени в система от взаимозависимости, от която могат да се изплъзнат само на много висока цена. След петдесетгодишна европеизация отделните държави и общества могат да действат само в рамките на европейското обединение.

в) Европа като политически съюз

Който е смятал да използва договора, за да тласне развитието по посока на Европа като политически съюз, доминиран от френско-немската ос, като вкара в правия път бившите комунистически страни и евентуално отстрани Великобритания, открай време възприемана от голистите като “троянски кон” на САЩ, претърпя политически провал.

Стремежът към по-скорошно политическо обединение на Европа почива на три грешни представи.

На първо място, идеята, че разширяването може да върви успоредно с обединението.

За Европа настъпва моментът да преодолее своята двойственост. На думи тя иска да бъде обединение, способно да се самоуправлява, да разполага с институциите, средствата, политическия метод за водене на обща външна политика. С европейската терминология тази цел се нарича задълбочаване, без което не бива да се извършва никакво разширяване. На практика двете тенденции не се развиват едновременно и с времето преобладаващо стана разширяването. Казано по-точно, средството, с което ЕС следваше политика за стабилизация и демократизация на страните от Източна и Югоизточна Европа, до границите на Русия и

на Турция, стана разширяването и то се превърна в истинската, дори и институционална цел на Европа. Разширяването е необходимо, не може да се гради обединена Европа без източноевропейските страни. Но същевременно разширяването, включването на страни със съвсем различна история, неизбежно променя естеството и качеството на отношенията в ЕС. А това отдалечава във времето, може би с няколко поколения, изграждането на политическа, федерална Европа.

Втората грешна представа идва от смесването на желаното с реалното. Констатацията, че европейските национални държави не могат да посрещат световните предизвикателства без тясно сътрудничество помежду си (единен пазар, единна валута) поради отслабения суверенитет, води до грешното заключение, че държавите са отмрели. А те изобщо не са отмрели, остават главната опорна точка за политическа идентификация на гражданите и това все още осигурява тяхната жизнеспособност.

Наивно е да се смята, че щом съществува приматът на европейското право и 80% от “икономическите” закони се коват в Брюксел, то националният суверенитет е отмрял. Приматът на европейското право все още се основава на волята на отделните държави. Управленските решения все още се вземат от тях. Националните държави продължават да бъдат хранители на лоялността на гражданите. Освен това, демокрацията все още действа в националните граници. Вярно е, че европейските държави могат да посрещат предизвикателствата само в сътрудничество помежду си, затова е изграден и ЕС, но е погрешно да се мисли, че националните интереси вече не са главният ориентир на политическата класа.

Европейските правителства водят тежки битки помежду си за разпределение на богатата на ЕС, разделят се политически по въпроса за отношенията с американците, италианци и германци се счепкват в името на националния интерес за мястото в ООН, французите следват обичайната си независима африканска политика. Списъкът може да продължи. Какво се има предвид, когато се говори за възможността да се преодолеят в най-скоро време проявите на национален “егоизъм”?

Третата грешна представа е, че може да се скъсят сроковете за постигане на по-тесен политически съюз точно когато три от най-големите европейски страни (Германия, Франция и Италия) или преживяват икономическа депресия, или бележат слаб растеж, точно когато се клатят устоите, осигурявали в миналото благосъстоянието

на Европа. Как можеше тогава ЕС да не стане, дори и незаслужено, изкупителна жертва?

Факт е, че ЕС, за разлика от САЩ, е наследник на многовековна история със стари нации и модерни изблици на национализъм, чести конфликти и различен политически опит, правни системи, обществени структури. Над 450 милиона граждани от много националности, говорещи на двайсетина различни езици, трябва да се подготвят да живеят заедно при еднакви закони. Техните правителства трябва да се справят със сериозни различия в икономическото развитие, публичните дефицити и равнищата на инфлация или безработица, спорове за транснационални миграционни потоци.

Конституционният проект възлага на Европейския съвет, съставен от държавните и правителствени ръководители, избора на президент с две и половина годишен мандат и на европейски външен министър, и двамата с ограничена власт, но представители на съюз с тенденция към федерализъм.

ЕС няма да стане скоро Федерална Европа с единно ръководство. Ще си остане сегашната „барокова” конструкция, агломерация от държави със силна икономическа, социална и институционална взаимозависимост. Трябва да се оставят илюзиите и да се следва пътят на интеграцията, без да се насилват нещата, със скромни, прагматични цели и малки постепенни реформи.

Политически обединена, федерална Европа може би ще я постигнат нашите внуци.

Би могло да се разработи един по-прост, по-ясен конституционен проект, по-предпазлив по отношение на рисковете от неуправляемост, вече налице с разширяването на ЕС от Ирландия до Естония и още по-сериозни под натиска на новите кандидатури. Но е недопустимо ЕС да се примири с мисълта да остане сред най-големите държави на нашето съвремие – САЩ, Китай, Русия, Индия – като внушително търговско-икономическо образувание без всякаква политическа представителност и власт.

г) “Социална” или “либерална” Европа – въпросът за европейския социален модел

1) позиции в континентална Европа

“Социална” или “либерална” е тази Конституция? Това е ключовият въпрос на дебата. Противопоставя се “свободната и неограничена конкуренция” на “социалната защита”. С други думи –

или пазарната джунгла, или държавният протекционизъм. Така с един замах се осъжда на забравя петдесетгодишно изграждане на общ европейски дом. От половин век във вижданията на християндемократи и социалдемократи икономическата ефективност и социалната политика съвсем не се изключват, а могат да донесат свобода, просперитет и солидарност. Този залог измъкна Западна Европа от собствената ѝ разруха, изведе я до позицията на втора икономическа сила в света, дори първа от гледна точка на благосъстоянието.

Дълго време политическият елит сам придвижваше напред европейското обединение и докато всички извличаха полза, гражданите бяха доволни. Досега европейският проект се самолегитимираше, благодарение на постигнатите резултати. Но вече не е така. Пред развихрилите се конфликти за разпределение на бюджета в Европа на 25-те вече не е достатъчна легитимността, основана чисто и просто на резултата. Гражданите отказват да бъдат ръководени с бюрократични методи и дори в страните с най-изявена европейска ориентация подкрепата спада.

Съществуват основателни причини за критики на пътя, който следва европейското обединение. В началото на изграждането на ЕС либералният и социалдемократическият компонент бяха еднакво значими, но постепенно в условията на глобализираната икономика първият компонент се засили, а вторият се изчерпа. Френско-германският тандем забави ритъма и вече не е в състояние да определя общата насока. Нито във Франция, нито в Германия левите партии не се нагърбват с предизвикателствата на “социалната пазарна икономика”.

Политическата визия на Делор бе отхвърлена и европейската интеграция се разви в хоризонтална плоскост с изграждането на общ пазар и частичен валутен съюз. Комисията Барозу вече е твърде далеч от комисията Делор, макар тя да получи значителна подкрепа от Германия по времето на Кол.

Макар през един продължителен период неолибералното развитие на Европа да бе заменено от консенсус на европейските елити, още отначало пазарното сътрудничество, регулирано на наднационално равнище, се възприемаше и прилагаше като фактор на помирение. Постигнатото единство чрез този най-малък общ икономически знаменател и преодоляването на границите със “силата на икономиката” доведоха до недостатъчното развитие на социалните и политически устои на европейския проект. Европейската левица включи социален раздел в договора от Маастрихт, който защитава социалната справедливост от властта на

икономиката. Но принципите на икономическата рационалност създават точно обратна динамика – държавният контрол и организация се свеждат до минимум и държавите членки са обвързани с финансова, икономическа и данъчна политика, която им връзва ръцете. Най-болезнена е може би липсата на ефикасни средства за борба с безработицата, дори и с обявяването за чудодейно неолиберално раздържавяване. В неолиберална Европа премахването на бюджетните дефицити и принципът за ценова стабилност станаха истинските критерии за измерване на растежа или застой.

Неолибералната химера, също като неонационалистическата, по същество изхожда от тезата, че е възможно и достатъчно интегрирането на Европа в икономическата област. Една прогресивна социална и политическа интеграция е не само излишна, а и вредна. Според тази представа Европа не бива да бъде нещо повече от голям пазар, който се подчинява единствено на логиката на капитала. Така обаче се пренебрегва фактът, че между неолиберализацията и неонационализацията съществува една дълбока връзка – изграждането на европейски пазар, на европейски валутен съюз и първите стъпки към изграждането на обща правна уредба накърняват перспективата за субсидиарност, която легитимира европейския проект, и предизвикват у мнозина неонационалистически защитни реакции. Реториката на глобалната конкуренция заля европейската модернизация. По примера на “пазарната интеграция” се развихри процес на модернизация, който премахва граници и устои, направи несъстоятелни националните предпоставки на парламентарната демокрация, на социалната държава и на класовия компромис. Дебатът за “реформите” опростено се свежда до прогресивна пазарна дерегулация.

Масовият отрицателен вот не изразява противопоставяне на Европа, а е продиктуван от усещането на широки слоеве от населението, че ЕС означава все повече премествания на предприятия, конкуренция от страни с ниски заплати, изостряне на неравенствата, увеличаване на безработицата.

Но ксенофобската идея на десницата да се предотвратят социалните трудности, възникнали след премахването на границите, чрез връщане към протекционистките мерки на отделните национални държави е съвсем нереалистична и съмнителна от нормативна гледна точка. Отдавна вече нормативната способност на отделните държави не е достатъчна за възпиране на неблагоприятните въздействия на икономическата глобализация.

Вероятно политически съюз не би могъл да се постигне без динамиката на икономическите интереси. Всъщност тази динамика засилва тенденцията към дерегулация на пазарите в световен мащаб.

Тази минималистична неолиберална Европа е икономически безсмислена и политически нереалистична. Пазарите не само се изграждат политически, а се нуждаят и от непрекъснат политически коректив, за да функционират успешно. Ако такава общоевропейска политика за коригиране на пазарите е невъзможна или нежелана, с времето ще пострада не само европейската икономика, а и изобщо европейският проект. Противоречията и несъответствията на тази минималистична неолиберална Европа не могат да бъдат неутрализирани политически, напротив, те ще бъдат извадени наяве и използвани политически от възраждащия се десен популизъм. Той черпи сили от неолибералната представа, според която Европа може да бъде изградена като неполитическо, пазарно обединение, което на практика оставя старите социални амортизьори на националните държави.

Прословутият “европейски социален модел” може да бъде защитен само ако политиката си възвърне способността да се справя с пазарите в рамките на Европа. Само в такъв мащаб може да се възвърне отчасти способността за политическо регулиране, която при всички случаи отмира в отделните държави. С разширяването на изток и гласуването на Конституцията възниква химерата на европейците, тъй като стремежът към все по-голяма интеграция ще наложи тежка конкуренция на икономически отслабналите Германия и Франция и истинските проблеми ще се поставят по границите на ЕС, в отношенията с Балканите, с пост-съветска Европа и с арабския и мюсюлмански свят.

Ако левицата иска да се противопостави на неолибералния икономически режим, тя трябва да погледне извън Европа. За да противопостави на доминиращия днес Вашингтонски консенсус една социалдемократическа алтернатива в най-широкия смисъл на понятието, Европейският съюз трябва да засили собствената си дееспособност не само отвътре, а и във външните си отношения. Трябва преди всичко да се научи да говори единодушно във външната политика, ако иска да се противопостави на хегемонистичния либерализъм, който се стреми да наложи на цялата планета, ако трябва и със силата на оръжието, една система, която уподобява свободни избори и свобода на пазарите.

Следва обаче да се погледне отвъд критиката за все по-либералното и все по-малко социалното развитие на Европа. Всъщност с отрицателния вот беше осъдено безсилието на

социалдемократическите партии, в частност на френската. Това поставя ключовия въпрос на какво се дължи безсилието на европейските леви партии. Безсилието на левицата се определя от упадъка на социалната държава. Тя трябваше да даде сигурност и действително го постигна. Трябваше да смекчи неравенствата, но не ги смекчи. Напротив, бремето ѝ стана непоносимо точно когато се бореше, все по-неуспешно, с бедността, която се разраства с навлизането на все повече емигранти, по-често нелегални, които работят при много по-лоши условия от местните работници. Социалната държава все повече се превръщаше в средство за защита на средните класи, а не в средство за борба с крайната бедност. Всичко това придава на отрицателния вот твърде двойко значение. Наемните работници, гласували масово срещу Конституцията, сметнаха, че защитават законно своите условия на труд. Но отговорът им бе белязан от нереалистичен протекционизъм и дори от ксенофобски настроения, които сблизиха позициите на значителна част на крайната левица с тези на крайната десница.

Заменянето на социалния модел с татчеристка политика в момента е невъзможно в страна като Франция, но промяната на социалната политика се очертава още по-трудна, като се има предвид, че социалистическият електорат е главният защитник на сегашната, западаща система. Досега никоя социалистическа партия не е била в състояние да определи каква трябва да бъде новата социална държава, която не може и занапред да остане само икономическа защита на трудещите се, а трябва да покрива множество рискове за цялото население, много от които не са вече само от икономическо естество, а са свързани с напредналата възраст, маргинализацията, трудното съжителство на хора с различни култури и пр.

Преди половин век социалната държава нямаше да се изгради без силния натиск на синдикатите, които от края на войната преодоляваха всички пречки във Великобритания или във Франция. В настоящия период обаче не съществуват сили за натиск, които да наложат нова социална политика и затова социалдемократическата левица заема защитна позиция, която се изразява в липса на програма и дори в неосъзнаване на необходимите промени.

2) британска позиция

В речта си пред Европейския парламент (23 юни 2005 г.) по повод британското председателство на ЕС през втората половина на 2005 г. Тони Блеър изтъкна, че ЕС ще възвърне икономическата си

мощ само с промени. Не съществува никакво разграничение между насочената към икономически успех Европа и социална Европа – политическа Европа и икономическа Европа не са отделни общности. Целта на социална Европа и на икономическа Европа трябва да бъде взаимната подкрепа. Целта на политическа Европа трябва да бъде развитието на действени демократични институции, които да разработват политика в тези две области и, където е необходимо – взаимноизгодно сътрудничество. Но целта на ръководството е да създава политики в съзвучие със сегашната действителност.

САЩ са единствената световна свръхсила. Но след няколко десетилетия Китай и Индия ще станат най-големите икономики на планетата, всяка от тях с три пъти повече население от целия ЕС. Идеята за обединена в тясно сътрудничество Европа е от съществено значение, за да бъдат европейските нации достатъчно силни и да не губят извоюваните си позиции. След петдесетгодишно обединение е нужно обновление. Всички институции трябва да се обновят. Но за това е необходимо европейските идеали да се съгласуват със съвременния свят. Ако Европа се подаде на скептицизма към еврото или ако европейските нации, изправени пред огромните предизвикателства, решат да се вкопчат една в друга с надеждата да избегнат глобализацията и промените в света, като потърсят убежище в сегашните европейски политики, сякаш непрекъснатото им повторение ще ги направи по-полезни, възниква опасността от мащабен провал в стратегически план.

Може ли Европа да има различен политически дневен ред? Преди всичко той трябва да цели модернизирването на социалния модел. Какво е социалното на сегашния модел, при който има 20 милиона безработни и по-ниска производителност от тази на САЩ? Който позволява в Индия да има повече научни работници, отколкото в Европа? А всички показатели на модерната икономика – специализация, научно-развойна дейност, патенти, информатика, бележат спад, вместо да се покачват? През следващите пет години Индия ще развие петкратно биотехнологичния си сектор. През последните пет години Китай утрои разходите си за научно-развойна дейност. Само два от 20-те най-големи университета в света се намират днес в Европа. Целта на социалния модел трябва да бъде увеличаване на европейската конкурентоспособност, подпомагане на европейските народи да се справят с глобализацията, така че да се възползват от нейните възможности и да избегнат нейните опасности. Естествено, имаме нужда от социална Европа, но тя трябва да функционира. Пътят е ясен – инвестиции в знание, умения,

в активни политики за пазара на труда, в научни изследвания и иновации, в по-високо образование, в обновяване на градската среда, в подпомагане на малките предприятия. Това е модерна социална политика, а не регламентация и защита на заетостта, които могат да запазят някое и друго работно място само за известно време за сметка на много бъдещи работни места.

Европейският бюджет трябва да отразява тези реалности. Един модерен бюджет за Европа не може и след десет години все още да харчи 44% от европейските пари за общата земеделска политика. По заетостта, участието в трудовия пазар, отпадането от училище, ученето през целия живот постигнатият от всички ни напредък не се и доближава до ясните цели на Лисабонската стратегия. Трябва да придадем на Европа регламентирана, но и гъвкава макроикономическа структура.

Една силна Европа ще бъде много важен фактор във външната политика, добър партньор на САЩ, естествено, но и в състояние да прояви собствената си способност да моделира света и да го развива. Такава Европа, с модернизираща се икономика, готова да защити сигурността вътре и извън своите граници, ще бъде една самоуверена Европа, достатъчно сигурна в себе си, за да възприема разширяването си не като заплаха, сякаш старите членки губят с влизането на нови и не извличат никаква полза, а като невероятна историческа възможност за изграждане на по-голям и по-могъщ съюз. Не хранете илюзии, подчертава Блеър – спирането на разширяването или отказът да се видят естествените му последици в крайна сметка няма да запази нито едно работно място, няма да предотврати нито едно преместване на предприятие. Или, в краен случай, това може да се постигне за известно време, но не за дълго. Междувременно Европа ще остане по-тясна, по-обърната навътре, вгълбена в самата себе си, и подкрепа ще получават не тези, които подкрепят традициите на европейския идеализъм, а поддръжниците на един закостенял национализъм и на ксенофобията.

5. Заключение

На срещата в Брюксел бе постигнато трудно съгласие по основните точки от документа и бе даден мандат на португалското председателство да свика междуправителствена конференция, която да започне работа още на 23 юли 2007 г. по окончателно изготвяне на новия текст, наречен Реформиращ договор, с оглед ратифицирането му през 2009 г. Според анализатори текстът на досегашната европейска конституция е претърпял само

незначителни промени, които целят да бъде избегната нуждата от провеждането на повторен референдум за влизането му в сила. Това означава, че основните критики и упреци към отхвърления проект за Европейска конституция остават актуални.

Националните решения в политиката и икономиката, имиграцията, околната среда или дипломацията, имат европейски отражения и за да бъдат балансирани и устойчиви, а не източник на конфликти и взаимни обвинения, следва да бъдат плод на общо решение. Този факт от европейската политическа обстановка и глобалната действителност не е нов, не е от вчера, и ще продължи да оказва центроостремително въздействие върху европейските страни. Ще се противопоставят ли европейците или ще следват тенденцията към обединение? Глобалните изисквания няма да се променят, разликата е във възможността да се “управляват” – заедно, европейците могат да намерят отговор, поотделно ще понасят последствията или ще се окажат разпокъсани, както преди сто години.

Несъмнено Европа подлежи на критика, но не носталгична, сляпа към действителността критика, основана на химери. Необходим е нов критичен поглед към европеизацията, който обаче да осъществи приемственост с европейската мисъл и политика. Той трябва да доразвие докрай простото убеждение, че общите решения са по-плодотворни от самотните национални траектории. Европа на различията не застрашава, а променя и обновява европейските нации и държави, като ги отваря към ерата на глобализацията. Тази Европа може дори да се превърне в надежда за свобода в един размирен свят.